

Chief of the General Staff of the Armed Forces of Ukraine, with persons who take part in carrying out inspection activities, as well as with persons whose activities involve material liability and decision-making on the treatment material resources. In this case, the terms of conducting polygraph examinations should be determined in accordance with the corruption risks and potential areas of abuse of the activities of officials.

Key words: *polling of personnel using polygraph, preparation and adoption of personnel decisions, carrying out official investigations, improvement directions, risk factors, regulatory framework.*

Стаття надійшла 25 грудня 2017 р.

УДК 159.9.075

**Я. С. Андрушко,
Х. П. Довгань**

АГРЕСИВНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ: СТАТЕВІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Проаналізовано тлумачення поняття «агресія» у професійній діяльності працівників Національної поліції та встановлено, що працівники поліції, потрапляючи у проблемні ситуації, схильні виявляти агресивну поведінку. З'ясовано, що сучасні наукові розвідки цієї проблематики спрямовані на виявлення феноменології агресивності як складного явища, що формується під впливом біологічних, соціальних та психологічних чинників. Виявлено, що у поліцейських жінок та чоловіків агресія як поведінкова реакція захищає у екстремальній ситуації.

Ключові слова: *агресія, агресивність, працівник поліції, гендер, стаття.*

Постановка проблеми. Люди звикли вважати, що на їх самопочуття найбільше впливають зовнішні чинники, водночас забуваючи про свій внутрішній стан та його вплив на їх здоров'я. Емоції є постійними супутниками життя індивіда і відображають ставлення людини до життя, сигналів зовнішнього світу тощо. Агресія за своєю суттю є амбівалентною емоцією, тобто вона може спричинити деструкцію, але також вона може бути механізмом психологічного захисту для особистості у важких або екстремальних умовах життєдіяльності.

Агресивність як психологічна проблема виникає під час соціалізації особистості. Людина як соціальна істота схильна до соціально небезпечних поведінкових виявів, які у своїй основі мають агресію. ХХІ століття характеризується збільшенням насильницьких дій, які

поєднані жорстокістю, знущанням над людиною тощо. Вчинення таких дій особистість може бути обумовлене і зовнішніми, і внутрішніми чинниками.

Зважаючи на особливу категорію дослідження – працівника правоохоронних органів, варто пам'ятати про специфічні та екстремальні умови праці, які так чи інакше впливають на особистість працівника поліції. Зокрема наявність у діяльності поліцейського ситуацій з непередбачуваними наслідками, комунікація з асоціальними елементами, психічні та фізичні перевантаження, ризик для життя тощо. Саме ці чинники можуть і сприяють вияву агресії у особистості поліціанта, що є доволі логічним явищем та потребує детального дослідження та профілактики. Це обумовлює актуальність статті, яка надасть змогу методом емпіричного вивчення проблеми знайти шляхи оптимізації агресивності особистості правоохоронця.

Стан дослідження. Наукові психологічні розвідки гендерних відмінностей сягають ще кінця XIX століття. Відмінності між статями здебільшого можна розглядати у контексті емоційного розвитку, здатності розуміти емоції іншої людини, вміння виразити власні емоції.

Т. Говорун та О. Кікінеджи вважають, що однією з причин розбіжностей у вияві агресивності у чоловіків та жінок є гендер, зокрема у правоохоронній сфері, де простежується жорстка регламентація поведінки загалом [1]. Науковці зауважують, що гендерна соціалізація чоловіків є основою для розвитку агресивності, активності, поведінки спрямованої на досягнення, а у жінок, навпаки – пасивності, підкорення тощо. Наприклад, соціум з осудом поставиться до агресивних публічних випадів з боку жінок, а якщо чоловіки виявлять таку асоціальну поведінку, то її можуть навіть схвалити. Внаслідок такої «дискримінації» у жінок активізується більше непряма агресія вербального характеру. Зважаючи на такі дані, важливо зауважити, що жінки мають більше шансів пережити депресію, схильні більше контролювати все та є тривожними, а чоловіки – недостатньо контролюють свою поведінку, не схильні до тривожності та депресій.

У значній кількості наукових підходів до трактування цієї проблеми зазначається, що професія поліцейського, яка належить до типу «людина-людина», знаходиться у зоні ризику в контексті вияву агресивності в соціумі. В. Андросюк, Л. Балабанова, В. Лефтеров, Т. Морозова, О. Тімченко та інші дослідники вивчають психологічні особливості особистості, специфіку діяльності працівників правоохоронної сфери [2].

Сучасна юридична психологія розглядає агресивність як порівняно стійку межу особи. Агресивність є біологічно детермінованим

явищем, проте у соціальному середовищі визначається як ступенем соціалізації, так і етнокультурними нормами, установками та вимогами тощо [3].

Важливо зауважити, що вищі показники агресивності констатовано у чоловіків у низці досліджень, однак деякі автори з цим положенням не згодні та заперечують його. Зокрема Т. Тігер на основі лонгitudних досліджень дійшов висновку, що до шести років відмінностей між хлопчиками та дівчатами немає, лише пізніше виникають відмінності, обумовлені статево-рольовим вихованням. Вчені А. Фродо та Дж. Маколей також не погоджуються з тезою про вищий рівень агресивності у чоловіків. Науковці вважають, що жінки є емоційнішими, емпатійнішими, а, відповідно, в них загострене почуття провини та тривоги, що сприяє пригніченню агресивних тенденцій. Насправді представники жіночої статі не менше схильні до агресії, якщо розцінюють свої дії як справедливі чи відчувають себе вільними від відповідальності. Дослідник П. Ковальов стверджує, що особи чоловічої статі зазвичай схильні до прямої та непрямой фізичної агресії, а також до прямої вербальної, а особи жіночої статі – до непрямой вербальної агресії [4].

Ще одне сучасне дослідження Л. Чаговця засвідчує, що чоловікам найбільше притаманна фізична агресія, а потім вербальна агресія, негативізм, роздратованість, непряма агресія. Жінкам найбільше притаманна вербальна агресія, а потім роздратування, фізична агресія, негативізм, непряма агресія. Якщо порівнювати результати, то у жінок не настільки виражена схильність до фізичної агресії та негативізму.

Водночас вчений Я. Копейко зазначає, що у жінок та чоловіків між агресивною поведінкою та рівнем тривожності існує взаємозв'язок. У жінок він прямий, а у чоловіків – непрямий. Вчений емпірично доводить, що агресивність чоловіків безпосередня і пов'язана з рівнем контролю Над-Я. У жінок агресія виступає механізмом захисту, що пов'язане з функціональною спроможністю Я.

Сучасна дослідниця О. Матвеева, провівши емпіричне дослідження працівників слідчих підрозділів, виявила та водночас підтвердила низку припущень щодо вияву агресивної поведінки серед чоловіків та жінок, які працюють у правоохоронній сфері. Зокрема встановлено, що чоловікам притаманна відкрита форма агресії, а жінкам – непряма. Показники гендерної агресивності працівників слідства були обумовлені соціальними стереотипами щодо поведінки чоловіків та жінок.

Крім того, виявлено статеві відмінності у ставленні до агресії. «Мастодонти» у дослідженні агресивних тенденцій Р. Берон і Д. Річа-

рдсон, посилаючись на низку психологічних досліджень, зазначають, що жінки, на відміну від чоловіків, вважають схильність до домінування у свого потенційного партнера привабливою рисою [4]. Такі дані дають можливість біологам висунути гіпотезу про те, що наполегливість як форма вияву агресивності може допомогти чоловікам передавати свої гени наступному поколінню. Водночас чоловіки після агресивного випадку менше схильні відчувати провину та тривогу. А жінки, навпаки, переживають за наслідки агресивних дій. Як стверджує Х. Хекхаузен, жінки, виявивши агресію, будуть реагувати на неї почуттями провини і страху.

Відтак відмінності в агресивних виявах можуть бути обумовлені гендерними ролями, які заохочують чоловіків до такої поведінки, а жінок засуджують.

Доходимо висновку, що афективна сфера в чоловіків та жінок однакова, проте, зважаючи на гендерні ролі, вони схильні виражати свої емоції та почуття по-різному.

Мета статті полягає у встановленні статевих відмінностей у вияві агресії у працівника поліції.

Виклад основних положень. Дорослі люди зазвичай виявляють агресію через власні індивідуальні особливості. З психологічної позиції до таких властивостей можна віднести страх суспільного осуду, підозрливість, гнівливість, почуття сорому тощо.

Наше дослідження, на якому ґрунтується ця публікація, проводилось у підрозділі Національної поліції серед інспекторів патрульної поліції м. Львова. Загальна вибірка досліджуваних становила 50 респондентів, серед них 28 чоловіків та 22 жінок. Вік опитаних становив від 24 до 35 років.

У процесі дослідження використаний такий психодіагностичний інструментарій: методика дослідження агресивності А. Басса, А. Дарки, тест «Руки» Вагнера, тест Асінгера та 16-факторний особистісний опитувальник Р. Кеттела (форма С).

Сучасні інноваційні психологічні підходи до вивчення особистості, її властивостей та особливостей поведінки, а також тематика статті вимагають використання параметричного критерію достовірності відмінностей за t-критерієм Ст'юдента

Отже, відмінності виявлено за шкалою «фізична агресія» ($t = 3,21$, $p < 0,000$). Під час аналізу описової статистики з'ясовано, що чоловіки-правоохоронці більше схильні до застосування фізичної агресії. Це вказує на те, що правоохоронцям чоловічої статі апіорі потрібно використовувати фізичну силу, чим підтверджуючи свій активний статус працівника поліції. Можливо це пов'язано з певними

стереотипами, які сформувалися у підсвідомості правоохоронця щодо того, яким повинен бути справжній працівник поліції, а саме агресивним, активним. Водночас тут є небезпека, оскільки фізична агресія несе в собі руйнівний конструкт, який негативно впливає і на її носія, і на оточення. Оскільки наші опитанти є працівниками поліції, тому вважаємо за потрібне переформатовати фізичну агресію у конструктивне русло, оскільки вони носії моралі, нормативної поведінки.

Водночас встановлено відмінність за шкалою «образу» ($t = 2,25$, $p < 0,000$). Образливість як особистісна властивість більше притаманна представникам жіночої статі. Ми це пов'язуємо з тим, що жінки можуть бути більш гордими, схильними вбачати образу там, де її не має. Це свого роду гіперестезія. Ще одним важливим аспектом, який пов'язаний з цим психологічним явищем, є приналежність до емоційної сфери особистості, а як відомо жінки більше емоційні, переживають все гостріше, бурхливіше. Це може перевести образу у вияв гніву, а може і до поміркованих дій, і в підсумку до помсти.

Простежується відмінність за шкалою «підозрілість» (фактор L) ($t = 2,53$, $p < 0,001$). Домінуючою ця характеристика виявилась у чоловічої статі. Це означає, що вони більше схильні орієнтуватись на себе, свої інтереси, водночас шукаючи недоліки у всіх навколо. Для працівника патрульної поліції це радше негативна риса, оскільки це не сприятиме налагодженню контакту і з колегами, і з іншими громадянами. Однак, ми вважаємо, що підозрілість все ж необхідна працівнику поліції, бо піддаючи сумніву ту чи іншу інформацію інколи можна врятувати життя. Тобто тут спрацьовує принцип «золотої середини», коли у професійній діяльності варто перевіряти всю отриману інформацію аби запобігти важким наслідкам.

Виявлено відмінність за шкалою «жорсткість» (фактор I) ($t = 3,65$, $p < 0,001$). Правоохоронці чоловічої статі схильні більше до прагматизму, цинічної позиції, гіпертрофованої жорсткості. Ми це пов'язуємо з особливостями виховання та індивідуально-типологічними характеристиками індивідів. Жорсткість у роботі правоохоронців є необхідною, зважаючи на контингент, з яким доводиться працювати поліцейським. Однак її варто застосовувати у чітко визначених ситуаціях, аби не завдати шкоди оточуючим.

Також встановлено відмінність за шкалою «афектація» ($t = 3,25$, $p < 0,001$). Жінки, які працюють патрульними інспекторами, більше схильні до вияву різного спектру емоцій, переживань, певної манірності у поведінці, піднесенні у вербалізації. Цей результат засвідчує прагнення жінок підкреслити або перебільшити виявлені почуття.

Існує відмінність за шкалою «агресія» ($t = 2,58, p < 0,000$). За нашими результатами дослідження агресивнішими є чоловіки. Це виражається у використанні в своїй професійній діяльності всього спектру агресивних компонентів: від мовних висловів, до застосування сили, фізичної протидії супернику.

Ще одна відмінність встановлена за шкалою «директивність» ($t = 3,43, p < 0,001$). У чоловіків переважають показники за цією шкалою. Це підтверджує попередньо встановлені результати у чоловіків. Тобто, вони хочуть керувати, а не навпаки. Водночас чоловіки-поліцейські дуже чіткі у постановці завдань, а також під час їх виконання. Ми вважаємо цю характеристику позитивною та прийнятною у правоохоронній діяльності.

Відтак статеві відмінності у працівників патрульної поліції засвідчують, що жінки схильні виявляти агресію на емоційному та вербальному рівнях, а чоловіки – на поведінковому та невербальному рівнях. Пов'язуємо з тим, що чоловіки орієнтуються на протидію супротивнику «тут і тепер», а жінки можуть виявляти терплячість та стриманість при міжособистісній взаємодії.

Інформативнішим у нашому дослідженні буде кореляційний аналіз, диференційований за критерієм статі. Про обґрунтованість таких очікувань свідчать, зокрема, дані описової статистики та порівняльного аналізу (табл.).

Таблиця

Кореляційні зв'язки агресивності та особистісних характеристик у чоловіків та жінок ($p \geq 0,05; p \geq 0,01$)

Шкали	Чоловіки	Жінки
Напруженість (Q4)	Агресія (0,325) Вказівка (0,097)	Афектація (0,154) Комунікація (0,253)
Підозрілість	Роздратування (0,365)	–
Кмітливість	–	Непряма агресія (0,248)
	–	
Фізична агресія	Висока агресивність (0,315)	–

Отже, проаналізуємо виявлені взаємозв'язки для чоловіків. Шкала «напруження» перебуває у прямому кореляційному зв'язку з шкалами агресія ($r = 0,325, p < 0,01$) та «вказівка» ($r = 0,097, p < 0,05$).

Такий взаємозв'язок свідчить про те, що поліцейські, перебуваючи у напруженому стані, здатні агресивно реагувати, а також прагнуть вказувати, керувати та управляти ситуацією, а подекуди людьми. Такі характеристики є доволі закономірними, зважаючи на те, що робота працівника патрульної служби є дуже важкою, фізично стомлюючою, регламентованою та дуже відповідальною. Всі ці чинники впливають на психічне та фізичне самопочуття особистості, зазвичай в негативному контексті. Водночас наявність комплексу особистісних рис розкриває їх професійну придатність.

Виявлено, що шкала «підозрілість» прямо корелює з шкалою «роздратування» ($r = 0,365$, $p < 0,01$). Цей взаємозв'язок засвідчує, що піддаючи все сумніву, перебуваючи у ваганнях, людина може досягнути піку роздратування, яке може призвести до вияву надмірної агресивності різної форми, фрустрації, гніву тощо. Водночас ми пов'язуємо це з екстремальними та специфічними умовами праці, які вимагають загострення та вияву особистісних рис, притаманних саме цьому виду діяльності.

Встановлено, що шкала «фізична агресія» перебуває у прямому кореляційному взаємозв'язку з шкалою «висока агресивність» ($r = 0,315$, $p < 0,01$). Логічним виявився цей взаємозв'язок, оскільки фізична агресія передбачає заподіяння прямої шкоди загрозливому, на думку людини, суб'єкту, відповідно для цього необхідно активізувати весь агресивний потенціал, варто довести себе вже до піку агресії. Знову ж таки ми пов'язуємо це з особливостями роботи правоохоронця.

Отже, аналізуючи виявлені кореляційні плеяди у чоловіків ми дійшли таких висновків. По-перше, наявність нереалізованого фізичного потенціалу може відобразитися у жорсткій манері поведінки та спілкування, а також при виконанні службових обов'язків, що у такій роботі є потрібним, однак людина повинна це контролювати. По-друге, агресія може набути невротичного характеру, що несе руйнівний потенціал для людини. По-третє, чоловіки прагнуть домінувати над оточуючими, досягають на їхній простір та свободу.

Щодо групи жінок, то виявлено такі взаємозв'язки. Шкала «напруження» перебуває у оберненому кореляційному зв'язку з шкалою «комунікація» ($r = -0,253$, $p < 0,05$) та прямому зв'язку з шкалою «афектація» ($r = 0,154$, $p < 0,01$). Наявність невикористаної енергії, надмірна збудливість, надлишкові спонукання, які не знаходять розрядки, призводять до емоційно піднесеної поведінки, перебільшення та підкреслення своїх переживань, емоцій, почуттів та переживань. Водночас людині важко знаходити спільну мову з оточуючи, адже

вона постійно відволікається на власні переживання. Це доволі типово для жіночої статі акцентувати на власних емоціях. Однак, коли це стосується працівника поліції, необхідно розвивати свої комунікативні здібності, змістити акценти з власного «Я» на суспільні інтереси.

Ще один взаємозв'язок, шкала «кмітливість» прямо корелює з шкалою «непряма агресія» ($r = 0,248$, $p < 0,01$), засвідчує здатність представників жіночої статі все глибоко аналізувати, осмислювати. Заразом поліцейським-жінкам це дозволяє легко використовувати жарти, плітки, кпини до суб'єктів, які викликають в них агресію. Це вказує на те, що жінки перш ніж виявляти агресію, все обдумують, обґрунтують і тоді формують висновки.

Відтак виявлені кореляційні зв'язки у жінок засвідчують домінуючу в них темпоральну логіку, важливість кмітливо та винахідливо відреагувати на будь-які випадки. Водночас жінки зосереджуються на власних емоційних переживаннях, які є становлять загрозу для ефективного виконання професійних обов'язків.

Висновки. Агресія – це поведінка, спрямована на завдання шкоди певному об'єкту або людині. Агресія як індивідуально-особистісна характеристика є одною з провідних властивостей особистості, що впливає на соціально-побутовий рівень життя людини. Сьогодні простежується тенденція до дослідження агресивності як складного психологічного феномену, що формується під впливом біологічних (хромосомні аномалії тощо), соціальних (батьківські моделі поведінки тощо) та психологічних чинників (когнітивна, емоційна та вольова модальність).

Емпірична експлікація результатів дослідження дає змогу виокремити статеві відмінності, зокрема чоловіки більше схильні до фізичної агресії, а жінки – до образливості та непрямой агресії.

Перспективу подальших наукових розвідок вбачаємо у детальному вивченні психологічних чинників, які впливають на вияв агресивності на різних вікових етапах у працівників Національної поліції.

---

1. Говорун Т. Гендерна психологія: навч. посібник / Т. Говорун, О. Кікінєджи. – К.: Академія, 2004. – 308 с.

2. Андрушко Я. Психологічні захисти в структурі професійної ідентичності майбутнього працівника органів внутрішніх справ: монографія / Я. Андрушко. – Львів: ЛьвДУВС, 2016. – С. 276.

3. Берковиц Л. Агрессия: причины, последствия и контроль / Л. Берковиц. – СПб.: Прайм – ЕВРОЗНАК, 2001. – 512 с.

4. Бэрон Р. Агрессия / Р. Бэрон, Д. Ричардсон. – СПб.: Питер, 2001. – 352 с.

5. Гендерні дослідження: прикладні аспекти: монографія / В. Кравець, Т. Говорун, О. Кікінежді та ін.; за наук. ред. В. Кравця. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2013. – 448 с.

Андрушко Я. С., Довгань Х. П. Агрессивность сотрудников полиции: половые аспекты исследования

Анализируется толкование понятия «агрессия» в профессиональной деятельности работников Национальной полиции, так как, попадая в проблемные ситуации, они склонны проявлять агрессивное поведение. Уясняется, что современные научные исследования этой проблематики направлены на разъяснение феноменологии агрессивности как сложного явления, формирующегося под влиянием биологических, социальных и психологических факторов. Установлено, что у полицейских женщин и мужчин агрессия как поведенческая реакция защищает в экстремальной ситуации.

Ключевые слова: агрессия, агрессивность, работник полиции, гендер, пол.

Andrushko Ya. S., Dovhan Kh. P. Aggressiveness of police employees: gender aspect of research

Having analyzed the most common theories of the interpretation of aggressive behavior, one can draw the following conclusions: 1) The activation of individual's aggressive manifestations is explained by biological and social factors. 2) Aggressiveness is not always a negative reaction of the individual, and sometimes it is a needed action for protection man from external encroachments. 3) Aggressive behavior can be weakened or directed to a socially acceptable channel through positive reinforcement, person's orientation to a positive behavior model.

Explaining the nature of aggression three distinct approaches are singled out: the theory of aspiration (psychoenergetic model); frustration theory (homeostatic model); theory of social learning (behavioristic model). Psychologists have identified a large number of factors that contribute to aggression, including age, gender and individual factors. However, most scholars tend to think that the peculiarities of social conditions of personality development are the basis for the manifestation of aggression. However, we tend to believe that primarily – individual characteristics of a person – temperament, character, education, relationships in the family and secondly – economic and social situation in the country are the psychological causes of personality aggression.

Gender differences of patrol police indicate that women tend to be aggressive at the emotional and verbal levels, and men – at behavioral and nonverbal levels. We attribute this to the fact that men are oriented towards opposing the enemy «here and now», and women can show patience and restraint in interpersonal interaction. Correlation analysis has revealed the interconnection between men and women. In particular, the following interactions prevail among men: the scale of «tension» directly correlates with the scales «aggression» and «indication»; the scale of «suspicion» is in direct correlation with the scale of «irritation»; the scale of «physical aggression» and the «high aggressiveness» scale.

Key words: aggression, aggressiveness, police officer, gender, sex.

Стаття надійшла 19 грудня 2017 р.